

6. Толков О. С. Соціально-психологічні особливості мотивації працівників вищих навчальних закладів в умовах змін. *Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України* <https://core.ac.uk/download/390031821.pdf> (дата звернення 09.11.2024).
7. Яворовська Л. М., Камишнікова Р. Ф. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам. Вип. 3. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 88 с.

ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

**Моляко В. О., Третяк Т. М., Ваганова Н. А., Гулько Ю. А.,
Латиш Н. М.**

*Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України (м. Київ)
creativity.psylab@gmail.com*

В своїх дослідженнях ми поєднуємо вивчення особливостей функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності з дослідженням саме психологічного інтелектуального (творчого) здоров'я людини в сучасних умовах хронічних різнобарвних інформаційних криз аж до екстремальних умов під час військових дій. Тут ми, зокрема, маємо справу з аналізом формування психологічної готовності до діяльності в екстремальних умовах та особливостей реалізації й трансформації системи такої готовності.

А тому, приступаючи до аналізу питань психологічного здоров'я сучасної людини, ми повинні спочатку зробити низку необхідних, як нам здається, суттєвих, обумовлень, а саме: поняття «психологічне здоров'я» розповсюджується на кожну людину (будь-якого віку, статі, незалежно від саме фізичного стану та т. ін.); під психологічним здоров'ям ми розуміємо можливості конкретного суб'єкта досягти позитивного наслідку в його трудовій, побутовій, ситуативній діяльності, що не характеризується якимись яскраво вираженими особливостями («звичайна діяльність» в усіх її різновидах); людину можна вважати тим більш психологічно здоровою, чим більше вона у змозі досягти позитивних результатів у різних видах діяльності, коли вони ускладнені різноманітними факторами, тим більш, коли їх можна вважати кризовими, аварійними, катастрофічними.

Тут також потрібно зазначити, що рівень психологічного здоров'я може характеризуватись рівнем адаптації, пристосування суб'єкта до змін в умовах діяльності, виникненням неочікуваних часом досить суттєвих змін, перешкод, бар'єрів, які необхідно подолати для досягнення того чи іншого результату.

Ми вводимо, так само в межах нашого аналізу, поняття психологічного здоров'я, яке характеризує людину наступним чином в залежності від умов, в яких вона виконує ту чи іншу діяльність (при цьому все ж треба вести мову про діяльність, так би мовити, «середньої» складності): суб'єкт, що не виконує успішно (вчасно, якісно, приблизно на заданих умовах) свою діяльність в порівняно підвищених комфортних умовах (зручне робоче місце, відсутність зовнішніх перешкод, відсутність стресових подразників та т. ін.) відповідно визначається наявністю низького рівня психологічного здоров'я; суб'єкт, що не виконує приблизно таку ж саму роботу при інших рівних умовах з попереднім варіантом, але при наявності незначних перешкод – зниженим психологічним здоров'ям; суб'єкт, що працює в звичайних умовах (при наявності незначних перешкод), виконуючи роботу з більшими зусиллями, часовими відставаннями, якісними помилками – визначається психологічним здоров'ям, близьким до «норми»; суб'єкт, що виконує свою діяльність при наявності дуже суттєвих перешкод (криза, аварія, катастрофа) – може бути охарактеризований високим рівнем психологічного здоров'я, а якщо ця діяльність виконується з показниками високого рівня – швидше, якісніше, то мова може йти про надвисокий рівень, при хронічних досягненнях високих рівнів – про своєрідні високі здібності, тренуваність, високу адаптивність.

Складних, екстремальних умов, в які потрапляє людина під час війни чи стихійних лих безліч і можуть бути, так би мовити, різні жанри їх аналізу, так само як і пошуки психотерапевтичних засобів подолання травм, посттравматичних проявів, а в плані своєрідного упередження потрібно говорити про формування психологічної готовності до подолання, переживання вказаних станів.

Ми схиляємось до того, щоб подібну психологічну готовність розглядати як таку, що передбачає нові, неочікувані, переважно негативні події, випадки та ін. Ми тут не будемо за браком місця розглядати детально саму структуру психологічної готовності, чому присвячено чимало спеціальних досліджень, включаючи розробки лабораторії психології творчості. Виділимо лише ті, на наш погляд, основні складові цієї структури, які саме й передбачають зіткнення суб'єкта з різновидами екстремального, ускладненого, аварійного характеру.

Згідно з нашою теорією функціонування творчого процесу в структуру готовності до розв'язання нових задач, проблем, зокрема, принципово необхідні стратегії, тактики, прийоми, вміння: долати дефіцит та надмір інформації; обмеження часу виконання задання; раптові перешкоди, що супроводжують процес діяльності (зміна умов завдання, заборони на використання певних засобів тощо); зовнішній

фон умов діяльності (звукові, освітлювальні, механічні супроводи негативного характеру та ін.).

Більш докладно все це описано в цілій низці публікацій, що присвячені системі КАРУС.

Пропонуємо деякі рекомендації щодо формування психологічної готовності до творчої діяльності:

– формування психологічної готовності до творчої діяльності має бути зорієнтоване на високий професійний рівень діяльності, свого роду еталон, коли умови підготовки максимально наближені до реальних (в даному випадку екстремальних, ускладнених);

– підготовку слід орієнтувати саме на творчий рівень, на пошуки оригінальних розв'язань, прояви винахідливості, раціоналізаторства, конструктивних ідей та прийомів;

– необхідно враховувати вікові, індивідуальні, професійні (чи допрофесійні) особливості контингенту;

– в процесі підготовки слід орієнтуватися, зокрема, на використання різноманітних засобів, починаючи з комп'ютерів і закінчуючи якимось примітивними, підручними, які в практиці нерідко можуть виконувати значну роль (про це можна пересвідчитись при вивченні різних видів діяльності, а також у працях, присвячених особливостям поведінки людини в екстремальних умовах) [1].

Зупинимось коротко на деяких особливостях функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності дошкільників та школярів.

Умови невизначеності певною мірою є звичними для дошкільника, адже досвід його ще незначний і він часто зустрічається з невідомим, з тим, що не вклалося в усталені структури його досвіду. Тобто невизначеність, як повсякденне поле нових проблемних задач, які треба розв'язувати – це умови природні і потрібні для розвитку дитини. А характерний для віку рівень пізнавальної активності, динаміка образного мислення та поява творчої уяви дозволяють дошкільнику розуміти і надавати невизначеному нові оригінальні смисли. Здоровий нормотиповий дошкільник успішно орієнтується в умовах невизначеності, зокрема, інформаційної невизначеності, здатний успішно виробляти творчі розумові стратегії сприйняття і розуміння нової інформації. Таким чином, він набуває досвід орієнтування і впорядкування невизначеної інформації в певні смислові конструкти. З іншого боку, умови невизначеності не завжди виступають стимуляторами розумової активності. Якщо поле невизначеності достатньо суттєве і дитина не може знайти в ньому смислових опор, але в той же час ситуація змушує її діяти, то виникаючі при цьому негативні емоційні реакції і переживання

знижують психологічну готовність до творчості. Спостереження показують, що у переважній більшості дошкільники у своїй поведінці «спускаються» до нижчих поведінкових форм реагування на несприятливу невизначену ситуацію. Це, по-перше, психофізіологічні реакції, які несуть захисну функцію і дозволяють дитини адаптуватись до нового у біологічному плані. А по-друге, й розумова сфера дитини починає функціонувати на рівнях, що відповідають ранньому, а не дошкільному віку. Таке повернення до більш ранніх, а часом примітивних форм, дозволяє зберегти фізіологічний баланс у складних ситуаціях, однак, з іншого боку, він суттєво позначається на розвитку дитини і заважає успішному подоланню несприятливих обставин саме в психологічному плані. Встановлено, що навчання дітей дошкільного віку мисленнєвим діям аналогізування допомагає ефективно долати інформаційну невизначеність [1].

Варто зазначити, що основною метою розвитку творчого мислення учнів є виховання творчо мислячої особистості, здатної вирішувати поставлені задачі, часто навіть в ускладнених умовах. Для вирішення цієї мети необхідно формувати в дітей здатність до самостійного мислення, вміння віднаходити і впроваджувати в життя здобутті знання; розвивати пізнавальну, дослідницьку і творчу активність; знаходити нестандартні рішення різного роду виникаючих проблем; виховувати інтерес до активної участі в творчій діяльності. При цьому яскраві позитивні емоції – це основа формування потреби дітей в творчій діяльності. В організації дитячої творчості варто дотримуватися принципу свободи, творчі заняття дітей не можуть бути ні обов'язковими, ні примусовими і можуть виникати тільки з дитячих інтересів. Як свідчать результати досліджень, модифікація творчого тренінгу КАРУС є ефективним засобом розвитку творчого мислення учнів та є ефективним засобом формування психологічної готовності до діяльності в ускладнених умовах [1].

Важливою запорукою збереження психологічного здоров'я людини є здатність вирішувати творчі задачі, в т.ч. у стресових умовах різної модальності. Слід зазначити, що в підлітковому віці прояв життєстійкості нерідко пов'язаний з агресивними діями, оскільки домінуючим аспектом життя підлітка є самоствердження, а оптимальні тактики поведінки можуть усвідомлюватись і в той же час не прийматись. Адже розвиток смислової сфери підлітків може характеризуватись активізацією особистісних структур, пов'язаних з компонентами життєстійкості: прагнення зрозуміти смисл життя «тут і зараз», розуміння свого когнітивного потенціалу, адекватного ставлення до різного роду життєвих ситуацій, розуміння своїх переживань стосовно цих ситуацій. При цьому на першому плані: активно-агресивний спосіб самозахисту і захисту своїх уявлень. Рання

юність визначається необхідністю соціально-професійного самовизначення. Це і обумовлює системоутворюючу функцію: прагнення подолати невизначеність майбутнього за рахунок формування рівня життєздатності, прогнозування свого майбутнього. При цьому розвиток життєстійкості забезпечується формуванням соціально-особистісного потенціалу, ефективної моделі поведінки, стратегій і стилів поведінкової діяльності [1].

Сприятливі умови життєдіяльності, перспективи професійного зростання забезпечують розвиток позитивної самосвідомості, виступають ефективними стимулами соціальної і професійної життєстійкості – готовності приймати життєвоважливі рішення за умов подолання труднощів.

Оснoву життєстійкості особистості складає її психологічна готовність до розв'язування творчих задач в різного роду ускладнених умовах: інформаційної невизначеності, раптових заборон і обмежень (часових та інформаційних). При цьому рівні цієї готовності обумовлюються здатністю людини: помічати суперечності в навколишній реальності, формулювати умову задачі на основі відомих характеристик поміченої проблеми; довізначати умову задачі в результаті співвіднесення відомих (заданих) її компонентів з гіпотетичними властивостями шуканих складових. Прояв творчості особистості на цьому етапі творчого процесу є визначальним щодо характеристик її готовності до творчої мисленнєвої діяльності. Вміння оперувати стратегіальним інструментарієм при побудові задуму довершує загальну картину творчого потенціалу особистості щодо прояву її психологічної готовності вирішувати творчі задачі.

Як це засвідчують проведені дослідження, психологічна система творчого тренінгу КАРУС суттєво сприяє надбанню в дітей не лише знань, умінь та навичок, але й у значній мірі формуванню у них своєрідного імунітету до впливу різноманітних перешкод, ускладнень, які супроводжують будь-яку діяльність у сучасних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.] ; за ред. В. О. Моляко. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 201 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742834>